

DOMU VALODA

Teksts
MĀRCIS AUZIŅŠ,
LU rektors, profesors

Droši vien jums kādreiz ir nācies dzirdēt jautājumu – kādā valodā tu domā? To visbiežāk mēdz uzdot daudzvalodīgajiem, kas no agras bērnības auguši ģimenē, kurā vecāki ir dažādu tautību un ikdienā runā vienlaikus vairākās valodās. Tas gadās arī ar emigrācijā dzīvojošiem, kas ilgu laiku ikdienā nelieto savu dzimto valodu... Vai man ir vajadzīga valoda, lai domātu? Vai nevar domāt bez valodas? Vienkārši sajūtās, ainās... piemēram, sapņos. Tur taču mēs parasti vienkārši *redzam*, kas notiek. Nāk prātā Čārlja Čaplina mēmas filmas. Nav vajadzīga valoda, lai tās saprastu.

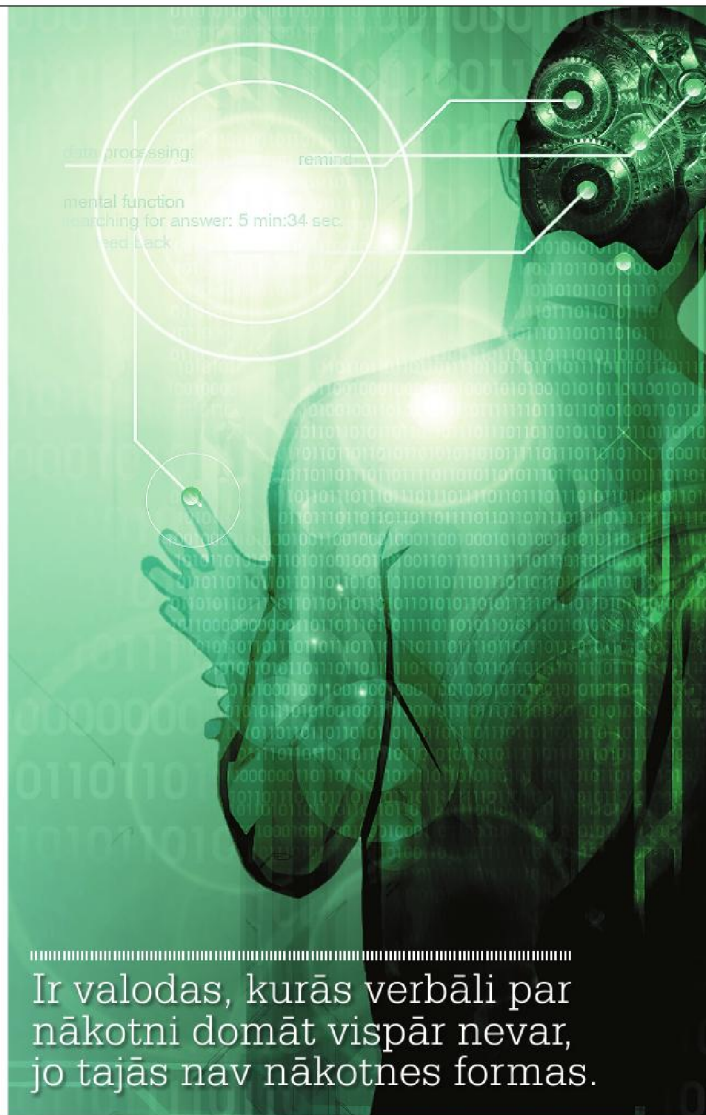
Es, protams, domāju latviski. Vai domāšana noteiktā valodā neuzliek mums noteiktus rāmjus? Var būt to, ko var izdomāt latviski, nevar izdomāt citā valodā? Vai varbūt latviešu valoda nav domāšanai, bet gan tēlainībai? Varbūt tādēļ mūsu latvju dāņu četrindes ir tik īsas – dainiņas, tādas īsas mazas ainiņas...

Domāju, ka varu droši apgalvot – katram no mums ir gadījiesies situācija, kad, pēc kāda isāka vai garāka brīža atrodoties ārzemēs, gribas vienu otru frāzi jau runāt citā mēlē... tā grūti *pārceļama* latviski. Gribētos kādu piemēru no valodas, kuru es daudz maz zinu, – angļu valodas, un nāk prātā samērā triviālas situācijas. Piemēram, angļu valodā dažādas rokas daļas apzīmē ar dažādiem vārdiem – *hand* un *arm*. Latviešiem šim ķermeņa daļām ir tikai viens vārds – roka. Vēl ir būtiska atšķirība, kad angļi runā par ātrumu, saucot to par *velocity* vai *speed*. Sajaucot tos, sanāks acgārnības.

Vēl daudz grūtāk ir izteikt sajūtas. Piemēram, angļiski sakot *passion for knowledge*. Pamēģiniet to iztulkot latviski, lai saglabātos tā pati sajūta un jēga, kas ir ielikta šajos divos angļu vārdos, vēlam, tikpat īsi un kodolīgi.

Laikam jau tomēr domāt bez valodas būtu pagrūti. Un tā uzliek mums arī zināmus rāmjus. Pirms daudziem gadiem es kādu laiku dzīvoju Ķīnā. Pekinas Universitātē, ļoti raibā vidē, kur bija daudz ķīniešu valodas speciālistu, kas nodarbojās ar tulkošanu dažādās Eiropas valodās, visi bija vienprātīgi – Eiropas valodas no ķīniešu valodas atšķiras tik stipri, ka ķīniešu uzrakstīto domu tulkošana ir īsta māksla... Lai to varētu darīt, vispirms ir jāiemācās domāt kā ķīniešiem, jo tulkojumā jāsakrīt sajūtām, nevis vārdiem.

Iedomājieties valodu, kurā nav nākotnes formas. Vai šādā valodā vispār var domāt par nākotni, savu un bērnu nākotni, savas tautas

Ir valodas, kurās verbāli par nākotni domāt vispār nevar, jo tajās nav nākotnes formas.

nākotni? Ir valodas un tātad arī tautas, kuras vismaz verbāli par nākotni domāt vispār nevar, jo valodā nav nākotnes formas.

Cīts piemērs. Ko, pēc jūsu domām, angļu valodā nozīmē vārds *stone*? Lietvārds akmens? Jā, akmens, bet tikpat labi tā var būt arī darbība – nomētāt ar akmeņiem vai arī bruģēt. Mums, latviešiem, katram no šiem gadījumiem ir savas vārds, angļi iztiek ar vienu.

Lai izteiktu domu, vajag jēdzienus un vārdus, kas to apzīmē, bet vajag arī gramatiku –

kārtību, kādā šie vārdi teikumā virknējas. Vai šīs struktūras, kādā, vārdi sakārtojas, ir sociāla, kultūras ceļā izveidojušās, vai tomēr iedzimtas?

Mūsdienās varbūt visvairāk pazīstams šajā kontekstā ir kāds amerikānis Noams Čomskis, Masačūsetas Tehnoloģiskā institūta profesors. Viens no mūsdienās visvairāk citētajiem zinātniekiem. Mēs gan vairāk par viņu esam dzirdējuši kā par kreisi noskaņotu samērā radikālu amerikāņu intelektuāli,

Ilustrācija Shutterstock

kas iesaistās diskusijās praktiski par visu, kas notiek Amerikā un pasaulē kopumā. Ir uzrakstījis neskatāmas grāmatas par visiem iedomāmajiem jautājumiem, sākot no kara Vjetnamā, konflikta Tuvajos Austrumos un beidzot ar intelektuāļu lomu sabiedrībā, anarhismu.

Taču savu darbību Noams Čomskis sāka kā valodnieks. Viņš piedāvāja pašlaik valodniecībā ļoti populāru teoriju par to, ka visu pasaules cilvēku valodas struktūra ir līdzīga. Mūsu valodas izjūta un gramatika ir bioloģiski un ģenētiski ierakstīta mūsos, mēs ar to jau piedzimstam. Mūsu vecāki un vide, kurā dzīvojam, to tikai attīsta. Tomēr *pa lielam* mēs domājam visi vienādā veidā, gan tie no mums, kas dzīvo Āfrikā, gan tie, kas runā kādā no indoeiropiešu valodām, gan arī tie, kas runā citu valodas saimju valodās.

Čomskim piekrit daudzi, bet ne visi. Ir valodnieki, kas uzskata, ka tomēr valodas struktūras un gramatika nav iedzimta. Šī struktūra ir iegūta, tautai attīstoties un noejot garu kultūras ceļu. Valoda ir tā, kas nosaka mūsu atšķirīgās pasaules izjūtas.

Vai valoda ir logs, caur kuru mēs redzam pasauli, un vai šie logi dažādām tautām skatās dažādos virzienos? Vai pa šo logu mēs redzam vienu un to pašu pasauli, vai tomēr dažādas pasaules? Vai iemācoties valodas mēs iegūstam pavisam jaunu logu, vai tikai paveram plašākus esošo?

Kādēļ ir grūti perfekti apgūt svešvalodu skolā, ja tas nav dabiski noticis jau agrā

Tikai grāmatās Mauglis ir skaists, veikls un gudrs.

bērniībā? Varbūt tas ir tāpat kā ar stāstu par meža bērnu, dzīvnieku uzaudzināto Redjarda Kiplinga Maugli. Tikai grāmatās Mauglis ir skaists, veikls un gudrs. Piemēri no dzīves liecina par pretējo: ja bērniībā kādu nelaimīgu apstākļu dēļ bērns tiek izolēts no cilvēku sabiedrības, savas ģimenes un kultūras vides, viņš var pilnībā zaudēt spēju apgūt valodu un arī domāt.

Un otrādi, labākie sinhronie tulki nāk no divvalodīgām ģimenēm, kurās abas valodas ir apgūtas praktiski vienlaikus, agrā bērniībā. Tad, kad ģimenes vide vēl bērna apziņu veido

kā no pateicīga plastilīna. Atceros, kā ne tik sen kādā pasākumā mani iepazīstināja ar šarmantu sievieti, kam savā laikā bija uzdevums sinhroni tulkot no angļu uz arābu valodu, un otrādi, bēdīgi slavenajā Lokabi līdmašīnas uzspriecināšanas Skotijā prāvā. Šī kundze no bērniības ir divvalodīga, un tikai viņa spēja tikt galā ar šo arhisarežģīto uzdevumu, kad plašu publicitāti ieguvušajā prāvā abu pušu juristi meklēja vismazāko neprecizitāti prāvas sinhronajā tulkojumā, lai to juridiski izmantotu savu klientu interesēs. Bet tas jau ir cits stāsts...

Šoreiz gribu teikt, ka tā pasaules izjūta, ko man ir devusi mana valoda, man tīri labi patīk. Tā ir tik krāsaina un tik dažādi ļauj skatīties uz dzīvi. Brīžiem ar sajūsmu, brīžiem ar dusmām. Citkārt atkal ar nostalgiskām skumjām, bet vienmēr ar sajūtu, ka es dzīvoju šeit, Latvijā, vietā, kurai esmu piederīgs. Būt kaut kur citur uz laiku ir interesanti un labi, bet šī piederības izjūta zūd... ♂

S

Savu pavisam nesen iznākušo grāmatu **Caur valodas prizmu: kādēļ pasaule izskatās dažāda dažādās valodās** tās autors Gajs Doičers

(Guy Deutscher) iesāk ar Talmuda citātu: «Ir tikai četras valodas, ko ir vērts lietot: grieķu – dziesmām, latīņu – karam, sīriešu – vaimanām, bet ebreju – ikdienas sarunām.» Svētās Romas imperators un Spānijas karalis Kārlis V, kā jau valdnieks, ir bijis vēl kategoriskāks. Viņam pieder vārdi: spāņu valoda –

dieviem, itāļu – sievietēm, franču – vīriešiem, bet vācu – manam zirgam. Tas pats Doičers saka: atliek tikai ieklausīties atšķirīgajā melodijā starp maigi samtaino portugāļu valodu un rauļjo, griezīgo spāņu valodu, lai saprastu, cik atšķirīgas savā būtībā ir divas tuvu blakus dzīvojošas tautas.

santa
Janvāris 2011. Nr. 1/223

**KAUJA BUDUĀRĀ
ELLU**
intervē
Šleiers & Liepnieks

**Kas patiesībā
notiek ar
vīriešiem?**
Viņi apjukuši.
Un mēs arī

«Lai iepazītu
sievieti, viņa jaredz
no rīta nekārtotā»
LUKOIL ŠEFS
**HAIMS
KOGANS**

**Sargā
seju!**
Labākie krēmi
aūkštam laikam

**ZANE
TETERE**
Ekscentriskā
arhitekte

**LAI SATIKTU
LAIMI,
VISPIRMS
JASATIEK
SEVI**

Viņa piekrita
iznēsāt citas
sievietes mazuli
**Surogātātes
stāsts**

ISSN 1407-1904
Ls 1,50

janvārī

**Prom no rūpēm
un ikdienas.**
Tuvāk sev.